

Етрополският и Троянският, така и на изток — Сливенският, Котленският, Чалжквашкият и Айтоският имали търговско и стратегическо значение⁹⁴. За скоростта, с която пътували тогава, можем да сждим по това, че Александър с войскитъ си въ 1333 г. пристигналъ за петъ дни отъ Търново въ Росокастронъ. За цѣлия пътъ отъ Цариградъ до Пловдивъ въ XIII вѣкъ, както и въ XVII, били нуждни 9 дни⁹⁵. Стокитъ се пренасяли на товарни животни; думата *карванъ* се срѣща въ дубровнишкитъ актове още въ 1398 г.

23. *Корабоплаване*. За плаване по долното течение на Дунава презъ това време почти нищо не е известно. Споредъ рускитъ лѣтописи, авантюристътъ Иванъ Берлядникъ съ печенеги ограбилъ въ 1159 г. две *кубари* (кубара, *κουρβάριον* — дълъгъ корабъ) на Дунава и съ това нанесълъ на галицкото (сега Галацъ) риболовство голѣми щети. Кантакузинъ заплашвалъ въ 1341 г. царъ Александра, че ще изпрати изгонения Шишманъ II на „триери“ по Дунава въ Бдинъ⁹⁶.

24. *Военно дѣло*. Българската войска се състояла частъ отъ мѣстни люде, доведени отъ боляритъ, частъ отъ царски наемници. Царъ Петъръ предложилъ въ 1189 г. на императора Фридрихъ I противъ византийцитъ спомогателна войска отъ 40,000 българи и кумани, която съ присъединението на сърбитъ би достигнала до 60,000⁹⁷. Когато латинцитъ обсаждали Цариградъ, Калоянъ искалъ да имъ помогне съ 100,000 войска. Въ юний 1206 г. Калоянъ стоялъ въ Тракия съ 40,000-на кавалерия отъ българи и кумани и съ „безчислена пѣхота“. При Пловдивъ въ 1208 г. взели участие въ битката 33,000 души, раздѣлени на 36 корпуси, при Велбжждъ въ 1330 г. (споредъ Никифора) е имало 12,000 българи и 3,000 татарски наемници, а при Айтосъ въ 1333 г. 8,000 българи и 2,000 татари. Тогавашнитъ войски изобщо не сж били многобройни; турцитъ за пръвъ пътъ извеждатъ на бойното поле голѣми маси.

Отъ чужденцитъ като наемници въ българската войска постѣпвали частъ варварски чергари, частъ франки; първитъ се ценѣли за дивия устремъ и изкуството на стрелцитъ имъ съ лжкъ, а вторитъ — изобщо за голѣмата имъ опитностъ въ военното дѣло. Кумани имало въ войскитъ на всички Асеновци. Татарски стрелци съ лжкъ служили при князь Шишманъ Бдински⁹⁸ и царетъ Михаилъ и Александъръ. Франки срѣщаме при Асенъ II⁹⁹. Мартинъ, командирътъ на 300 облѣчени въ броня кавалеристи, намиращи се на служба у царъ Светослава, билъ, както показва самото му име, латинецъ¹⁰⁰. Италиански и нѣмски кондотиери често се срѣщатъ презъ XIV в. въ сръбскитъ и византийски войски.

Интересни сведения за въоръжението на войницитъ даватъ рисункитъ на Ватиканския кодексъ отъ старобългарския преводъ на Манасиевата хроника; той датира отъ втората половина на XIV в.¹⁰¹. Шлемоветъ имъ имали видъ на полукълбо и били украсени съ пера на темето, или покривали главата отъ темето до плещитъ, оставяйки открито само лицето, или най-после вземали форма на кржгли кожени шапки, или заострени на върха фуражки. По-рѣдко се срѣщатъ по образитъ ризници. Краката били обути въ високи кавалерийски ботуши, тъй като повечето пжти излизали въ полето на коне. На конетъ имало юзда, седло и стремена. Щитоветъ сж или кржгли, или продълговати, на долния и на горния край заострени. Князетъ и боляритъ носѣли дълги дрехи, надплатени и обшити съ кожа, и съ шапки украсени съ лисича кожа (горностай). За нападателни оржжия употребявали копия, мечове и стрели, които всѣки конникъ носилъ съ себе си отъ страни въ тулъ (колчанъ). Франкскиятъ лѣтописецъ Henri de Valenciennes пише, че българитъ въ битката при Пловдивъ въ 1208 г. имали зелени